

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2024.17>

В. В. Ярема
orcid.org/0000-0003-1401-0077
викладач кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін
Київського інституту Національної гвардії України

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ПОТРЕБ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Значення правових цінностей як орієнтира розвитку українського суспільства в умовах правового режиму воєнного стану набуло особливої значущості. Нині перед державою та її громадянами, Збройними Силами України (далі – ЗСУ) та іншими військовими формуваннями постала необхідність максимальної консолідації зусиль для відсічі повномасштабній збройній агресії російської федерації. Це вимагає певних змін у сталому порядку функціонування суб'єктів правовідносин, у тому числі тих, що пов'язані з обмеженнями прав і свобод громадян. Перед військовослужбовцями ЗСУ, виконуючими свій конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини, щодня постають важкі завдання, а рішення, які вони приймають, визначають майбутнє нашої держави. Такий високий рівень відповідальності потребує адекватної правової підтримки, що стає особливо актуальним в умовах існування у суспільстві тенденцій правового нігілізму, що проявляються як ухилення від військової служби, спроби незаконного перетину державного кордону, а також збільшення випадків самовільного залишення частин військовослужбовцями. У сукупності ці фактори свідчать про необхідність приділення уваги процесам формування правових цінностей у військовозобов'язаних і військовослужбовців та слугує підтвердженням актуальності теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із формуванням та зміцненням правових цінностей, розглянув у своїх роботах професор Р. Калюжний, який визначив, що для характеристики правової цінності необхідно, перш за все, звернути увагу на позиції, що характеризують право як невід'ємну ознаку і складову частину людської цивілізації. Право являє собою не лише соціальний регулятор, але і соціальну цінність. Правові цінності як основоположні характеристики правової системи здійснюють вплив на механізми правового регулювання. В свою чергу, модернізація правової системи і її окремих елементів відображаються, зокрема і на ціннісних орієнтирах конкретного суспільства [1, с. 77]. Ми повністю поділяємо позицію науковця щодо існування системного

зв'язку між правовими цінностями і функціонуванням правового механізму, які підтримують та взаємно збагачують одне одного.

Професор Н. Камінська, досліджуючи правові цінності ЄС, які справляють значний вплив на національні правопорядки, особливо в контексті європейської інтеграції та модернізації національного законодавства, підкреслює стабільність і універсальність, взаємозалежність і взаємодоповнюваність таких цінностей: мир, свобода, рівність, безпека, справедливість, правовий порядок, права людини, демократія, верховенство права, суверенітет, територіальна цілісність, національна ідентичність, загальний добробут і т. д., а також їхній вплив на правопорядки, активізацію правотворчої і правозастосовної діяльності на різних рівнях [2, с. 76]. Той факт, що на першому місці в означеному переліку стоїть така цінність, як мир, свідчить, на нашу думку, про тісний зв'язок, який існує між функціонуванням ЗСУ та інших військових формувань і ступенем реалізації найважливіших для всього суспільства цінностей.

Професор С. Гладкий обґрунтовує, що, з погляду конституційних засад державного і суспільного ладу, характер фундаментальної цінності має людина, а також її життя, здоров'я, честь, гідність і, відповідно, інші природжені права людини. Спеціальний характер стосовно права, на думку науковця, мають такі цінності, як безпека, законність, правопорядок, право власності, свобода думки, слова, віросповідання тощо [3, с. 11]. Людиноцентричний характер правового регулювання у сучасних правових державах, на нашу думку, дозволяє практично реалізовувати закріплені у конституціях високі демократичні стандарти.

Водночас слід зауважити, що питання формування та удосконалення правових цінностей військовослужбовців не привертало багато уваги вчених, і в їх висвітленні міститься ще багато прогалин. Вказане обумовлює доцільність подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні напрямів удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця ЗСУ.

Основний матеріал дослідження. Ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» визначає, що це військове формування провадить свою діяльність на засадах: вірності конституційному обов'язку та військовій присязі; верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод; гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю; поєднання єдиноначальності і колегіального розроблення найбільш важливих рішень; комплектування шляхом призову громадян на військову службу та прийняття на військову службу за контрактом; постійної бойової та мобілізаційної готовності; збереження державної таємниці; виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу, додержання військової дисципліни; забезпечення державного соціально-економічного та соціально-правового захисту громадян, які перебувають на службі у ЗСУ, а також членів їх сімей; заборони створення і діяльності організаційних структур політичних партій [4]. У вказаному переліку поєднані доволі різнопланові категорії – принципи, вимоги, гарантії та заборони. Їх еклектичність не дає змоги віднести їх до однієї з означених вище категорій, разом з тим такі феномени, як верховенство права, законність, гуманність, повага до людини, її прав і свобод; гласність та відкритість [4] однозначно можна віднести до правових цінностей в їх традиційному розумінні у правових дослідженнях.

Правові цінності у широкому розумінні трактують як найважливіші й засадничі принципи взаємодії індивіда і суспільства [5, с. 78]. Нам більш імпонує вузький підхід, відповідно до якого правові цінності – це такі культурні духовні цінності, які використовують суб'єкти правової культури в їх правовій діяльності з метою підтримання й утілення в життя моральних та інших соціальних цінностей через правовий порядок, що орієнтується на вказані цінності [6, с. 14]. Разом з тим ототожнення правових цінностей з культурними викликає питання про розмежування між цими категоріями. Безумовно, правова поведінка, обумовлена рівнем правової культури індивіда, безпосередньо пов'язана з його цінностями. Ієрархічний зв'язок цих феноменів виглядає наступним чином: правові цінності знаходяться на верхньому рівні ієрархії і детермінують рівень правової культури індивіда. Правова культура обумовлює безпосередню правову поведінку індивіда. При цьому вплив правової культури на правову поведінку є предметом рефлексії і відображається на рівні правової свідомості.

Ми поділяємо думку І. Шопіної щодо того, що правова культура військовослужбовця – це

сукупність правових цінностей, правових знань, вмінь та навичок, які у сукупності детермінують його правову поведінку. Правова культура військовослужбовців має наступні ознаки: а) це різновид загальної культури особистості військовослужбовця, яка починає формуватися під час сімейного виховання та початкової соціалізації у системі загальної середньої освіти; б) має багаторівневий характер і складається із правової культури громадянина, яка включає правову культуру військовослужбовця, яка, у свою чергу, має своїми складовими правову культуру курсанта, осіб офіцерського складу, осіб сержантського та старшинського складу, осіб рядового складу тощо; в) впливає на як на поведінку військовослужбовця, так і на існуючий в військових колективах загальний рівень правової культури [7, с. 48]. Залежність правової культури військовослужбовця від багатьох соціальних факторів свідчить про глибокий зв'язок між правовою культурою та соціальними цінностями, які поділяють члени того чи іншого суспільства.

Вказане вище дає змогу сформулювати поняття правових цінностей військовослужбовця ЗСУ як властивостей правових явищ задовольняти духовні, моральні, інтелектуальні, матеріальні та інші потреби особистості для досягнення максимальної реалізації її прагнень щодо професійної реалізованості під час проходження військової служби та ефективного виконання завдань, пов'язаних із обороною України, захистом її суверенітету, відсіччю збройній агресії російської федерації.

Зв'язок між правовими цінностями і соціально-ціннісними потребами полягає у наступному. Соціально-ціннісні потреби є одним із видів потреб особистості, при цьому, на відміну від інших потреб (матеріальних, фізичних, фізіологічних тощо) вони вважаються потребами більш високого рівня, безпосередньо детермінованими станом етичного розвитку особистості. Велика роль серед означених потреб належить альтруїзму як системі ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини, чи соціальної спільності [8, с. 146]. Соціально-ціннісні потреби військовослужбовця ЗСУ можна визначити як його стан, що виражає необхідність та залежність від соціальних факторів, до яких належать відчуття своєї соціальної корисності, схвалення поведінки військовослужбовця його референтною групою (командиром, підлеглими, членами військового колективу, родиною, друзями, іншими особами) та усвідомлення відповідності його системи цінностей інтересам держави і громадянського суспільства. Тобто, на відміну від правових цінностей, які є відносно усталеною категорією, соціально-ціннісні потреби є більш

змінюваними. Водночас їх безпосередній вплив на правову поведінку є визначальним, саме потреба виступає спонукальним імпульсом для здійснення правової дії.

Отже, удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця ЗСУ має здійснюватися у системному зв'язку, який враховує відмінності між цими явищами, і, водночас, їх спорідненість. Вплив на формування правових цінностей має розглядатися у перспективному аспекті і розпочинатися під час первинної соціалізації дітей у системі дошкільної, а згодом – шкільної освіти. Оскільки формування цінностей людини є тривалим процесом, результати якого не можуть оцінюватися у короткочасній перспективі, уявляється важливим надання йому цілеспрямованого характеру та розуміння його цілей всіма учасниками виховних впливів, до яких належать як педагоги, так і найближче родинне коло дитини. Цей перший етап формування правових цінностей є найбільш важливим, оскільки коригування усталених систем цінностей протягом подальшого розвитку особистості буде постійно ускладнюватися внаслідок вже сформованих ціннісно-мотиваційних структур.

Важливим етапом правової соціалізації військовослужбовців, який впливає на зміцнення в них правових цінностей та відпрацювання сталих алгоритмів реалізації соціально-ціннісних потреб є навчання у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти та інших військово-освітніх установах. Під час освітнього процесу військовослужбовець отримує змогу підвищити рівень своєї ціннісно-професійної рефлексії, яка базується не тільки на інтуїтивному відчутті цінності його соціально-відповідальної позиції, а й на когнітивній складовій, яка базується на пізнанні цінності права як універсального регулятора, особливостей нормативно-правового регулювання військової служби, інтеріоризації критеріїв оцінки професійної поведінки залежно від ступеня її нормативності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця ЗСУ у сучасних умовах виступає важливим чинником підвищення готовності громадян до військової служби в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. Двоєдиний характер формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб обумовлює використання засобів впливу як у тривалій, так і у короткочасній перспективі. Правові цінності формуються протягом всього періоду життєдіяльності особистості, що детермінує поступовий характер здійснюваних змін. Натомість, реалі-

зація соціально-ціннісних потреб здійснюється більш оперативно, що вимагає від суб'єктів виховних впливів оперативного підкріплення бажаної поведінки індивіда шляхом вибору оптимальних методів стимулювання.

Перспективи подальших досліджень мають включати визначення методів, які доцільно використовувати для закріплення алгоритмів правової поведінки у військовослужбовців ЗСУ та внесення змін до правових актів, які регламентують роботу з персоналом військових частин.

Література

1. Калюжний Р.А. Правові цінності як основа модернізації сучасної правової системи України. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). Київ, 2024. С. 75–79.
2. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–77.
3. Гладкий С. О. Правові цінності як практична проблема правового життя українського суспільства. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 7 червня 2019 р.). Полтава, 2019. С. 10–13.
4. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
5. Поліщук П. В. Поняття правових цінностей та методологічні підходи до розуміння їх сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 75–81.
6. Макаренко Л. Методологічні підходи до визначення поняття й сутності правових цінностей. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 33 (5). С. 10–15.
7. Шопіна І., Воловик В. Поняття, ознаки та структура правової культури військовослужбовців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2020. № 2. С. 47–49. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2020.44.47-49>
8. Прохоров А. С. Психологічні особливості прояву альтруїзму-егоїзму особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій*. 2012. № 6. С. 146–149.

Анотація

Ярема В. В. Удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця Збройних Сил України. – Стаття.

Сформульовано поняття правових цінностей військовослужбовця Збройних Сил України як властивостей правових явищ задовольняти духовні, моральні, інтелектуальні, матеріальні та інші потреби особистості для досягнення максимальної реалізації її прагнень щодо професійної реалізованості під час проходження військової служби та ефективного виконання завдань, пов'язаних із обороною України, захистом її суверенітету, відсіччю збройній агресії російської федерації.

Соціально-ціннісні потреби військовослужбовця Збройних Сил України визначено як його стан, що

виражає необхідність та залежність від соціальних факторів, до яких належать відчуття своєї соціальної користності, схвалення поведінки військовослужбовця його референтною групою та усвідомлення відповідності його системи цінностей інтересам держави і громадянського суспільства. Обґрунтовано, що на відміну від правових цінностей, які є відносно усталеною категорією, соціально-ціннісні потреби є більш змінюваними. Водночас їх безпосередній вплив на правове поведінку є визначальним, саме потреба виступає спонукальним імпульсом для здійснення правової дії.

Акцентовано увагу на тому, що удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця Збройних Сил України має здійснюватися у системному зв'язку, який враховує відмінності між цими явищами, і, водночас, їх спорідненість.

Зроблено висновок, що удосконалення формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб військовослужбовця Збройних Сил України у сучасних умовах виступає важливим чинником підвищення готовності громадян до військової служби в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. Двоєдиний характер формування правових цінностей та соціально-ціннісних потреб обумовлює використання засобів впливу як у тривалій, так і у короткочасній перспективі. Правові цінності формуються протягом всього періоду життєдіяльності особистості, що детермінує поступовий характер здійснюваних змін. Натомість, реалізація соціально-ціннісних потреб здійснюється більш оперативно, що вимагає від суб'єктів виховних впливів оперативного підкріплення бажаної поведінки індивіда шляхом вибору оптимальних методів стимулювання.

Ключові слова: правові цінності, соціально-ціннісні потреби, військовослужбовці, Збройні Сили України, правова поведінка.

Summary

Yarema V. V. Improving the formation of legal values and social and value needs of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine. – Article.

The article formulates the concept of legal values of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine as

properties of legal phenomena to satisfy spiritual, moral, intellectual, material and other needs of a personality to achieve maximum realization of his/her aspirations for professional fulfillment during military service and effective performance of tasks related to the defense of Ukraine, protection of its sovereignty, and repulsion of the armed aggression of the Russian Federation.

The socio-value needs of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine are defined as his/her state which expresses the need for and dependence on social factors, including a sense of social usefulness, approval of the serviceman's behavior by his/her reference group and awareness of the conformity of his/her value system with the interests of the State and civil society. It is substantiated that, unlike legal values, which are a relatively well-established category, social and value needs are more variable. At the same time, their direct impact on legal behavior is decisive, and it is the need that acts as a motivating impulse for legal action.

The author emphasizes that improvement of the formation of legal values and social and value needs of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine should be carried out in a systematic manner which takes into account the differences between these phenomena and, at the same time, their affinity.

It is concluded that improving the formation of legal values and social and value needs of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine in modern conditions is an important factor in increasing the readiness of citizens for military service in the context of full-scale armed aggression of the Russian Federation. The dual nature of the formation of legal values and social and value needs determines the use of means of influence in both the long and short term. Legal values are formed throughout the entire period of a person's life, which determines the gradual nature of the changes made. On the other hand, the realization of social and value needs is carried out more quickly, which requires the subjects of educational influences to promptly reinforce the desired behavior of an individual by choosing the optimal methods of stimulation.

Key words: legal values, social and value needs, military personnel, the Armed Forces of Ukraine, legal behavior.